

Віталій СИДОР,

аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва Навчально-наукового
Інституту мистецтв Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(Україна, Івано-Франківськ) vitaliy_sydor@i.ua

ВІД СПІЛЬНИХ ВИТОКІВ ДО РІЗНИХ ВИДОБРАЗІВ: МІСЦЕ СТАТУАРНОЇ СКУЛЬПТУРИ В СИСТЕМІ ЛАНДШАФТНИХ КУЛЬТОВИХ ОБ'ЄКТІВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

У статті розкриваються місце і роль статуарної скульптури в системі ландшафтних культових об'єктів українців-християн від давніх часів до сьогодення. Висвітлення означеного про- водиться через призму з'ясування стану дослідженості такої скульптури у царині мистецтвоз- навчої науки, окреслення аспектів її актуальності та значимості для українського люду, аналізу тенденцій розвитку скульптурного мистецтва як образно-пластичної форми сприйняття, розу- міння і вираження нашими попередниками природного і надприродного, священного і сакрального, духовного і релігійного. Покладаючи ці категорії пізнання людського буття у ключовий принцип функціонування культової наземної фігуративної пластики на українських теренах, автор прагне показати істинну природу таких витворів та продемонструвати доволі широкий діапазон її сучасного матеріального образно-видового вираження.

Ключові слова: ландшафтна культова скульптура, Християнство, витoki, розвиток, вираження.
Літ. 15.

Vitaliy SYDOR,

Postgraduate student of Chair of Design and Theory of Art
of Educational and Scientific Institute of Art,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ukraine, Ivano-Frankivsk) vitaliy_sydor@i.ua

FROM COMMON SOURCES TO VARIOUS KINDS OF IMAGES: THE PLACE OF STATUE SCULPTURE IN THE SYSTEM OF LANDSCAPE RELIGIOUS OBJECTS OF CHRISTIAN UKRAINE

The place and role of statue sculpture in the system of landscape religious objects of Christian Ukrainians from ancient times to the present are revealed in the article. The elucidation of it is carried through the prism of finding out the state of such sculpture investigation in the area of art studies, outlining aspects of its actuality and importance for the Ukrainian people, analysing of the tendencies of sculptural art development as a figurative and plastic form of perception, understanding and expression of the natural and supernatural, holy and sacred, spiritual and religious by our ancestors. By placing these categories of human cognition into the key principle of functioning of religious terrestrial figurative plastic arts on the Ukrainian territory the author aims to show the true nature of such works and demonstrate quite a wide range of its modern material expression. In this context the personalities of Christian pantheon which are the most popularized by the Ukrainians are represented (The Mother of God, Jesus Christ, Saint Nicholas, John the Baptist), the variations of image and kind structures of the artifacts studied by the author are outlined. The position of their functional (spiritual and semantic) relationship with roadside chapels and roadside (landscape) crosses is clarified. A remark is made that during the last fifteen years a significant dominance of the sacred landscape sculpture, roadside chapels and crosses as its «spiritual prototypes», embodied architecturally, is clearly observed.

Key words: landscape iconic sculpture, Christianity, origins, development, expression.

Ref. 15.

Віталій СИДОР,

аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва Учебно-научного
Інституту мистецтв Государственного высшего учебного заведения
«Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефанюка»
(Украина, Ивано-Франковск) vitaliy_sydor@i.ua

ОТ ОБЩИХ ИСТОКОВ К РАЗНЫМ ВИДООБРАЗАМ: МЕСТО СТАТУАРНОЙ СКУЛЬПТУРЫ В СИСТЕМЕ ЛАНДШАФТНЫХ КУЛЬТОВЫХ ОБЪЕКТОВ ХРИСТИАНСКОЙ УКРАИНЫ

В статье раскрываются место и роль статуарной скульптуры в системе ландшафтных культовых объектов украинцев-христиан от древних времен до современности. Освещение указанного проводится через призму определения изученности такой скульптуры в области искусствоведения, аспектов ее актуальности и значимости для украинского народа, анализа тенденций развития скульптурного искусства как образно-пластической формы восприятия, понимания и выражения нашими предшественниками естественного и сверхъестественного, священного и сакрального, духовного и религиозного. Возлагая эти категории познания человеческого бытия в ключевой принцип функционирования культовой наземной фигуративной пластики на украинских землях, автор стремится показать истинную природу таких творений и продемонстрировать достаточно широкий диапазон ее современного материального образно-видового выражения.

Ключевые слова: ландшафтная культовая скульптура, Христианство, истоки, развитие, выражение.

Лит. 15.

Постановка проблеми. У процесах свого становлення та розвитку мистецтво скульптури зазнавало і злетів, і падінь. Як віддзеркалення перших, воно леліялося квінтесентними схваленнями та апогейними підтримками різних суспільств, шанувалося багатьма цивілізаціями, народами, етносами. Під попоною других його плінність сягала й перигейних станів. І відбувалося це, у багатьох випадках, у значних масштабах. У деяких країнах при тих чи інших політичних строях, духовних і світоглядних уподобаннях їх керівних верств воно не просто залишало свою позицію на вершинах визнання і слави, а й ішло у забуття, піддавалося гонінням, нищівним критикам, абсолютним заборонам і табу. Час від часу означеної участі зазнавав такий різновид скульптури, як об'ємна статуарна пластика, і особливо та її гілка, яка мала безпосередній стосунок до релігійного середовища. Та попри усілякі перипетії і негаразди скульптура такого штибу знову і знову відроджувалася, ставала на ноги й впевнено доводила своє право на життя, існування, свою затребуваність і популярність.

Яскравий приклад означеного маємо й сьогодні. Вийшовши на зорі 1990-х з-під «покрову» системи, яка вела рідний народ у «світле майбутнє», поборовши гніт ярого атеїзму, вітчизняна сакральна скульптура розпочала новий виток свого істинного життя. Особливою активністю став вирізнятися процес відродження ландшафтно-культової скульптури. Об'єкти такого плану настільки масово розповсюдилися по українських теренах, що їх можна побачити майже у кожному великому і малому місті, селі, присілку. Окрім того, своїм розмаїтим образним трактуванням, широким прикладним контекстом та неабиякою популярністю такі витвори завойовують статус, який явно унеможливає сприймати їх як щось поодиноке, довільне чи архаїчне, віджите. Так чи інакше, але усіма своїми характеристиками вони виразно постають активними співтворцями сучасної вітчизняної матеріальної культури, виразниками

духовності і релігійності теперішніх поколінь, їх відданості традиціям та уподобанням попередників.

Розглядаючи таке явище через призму мистецтвознавчого аналізу, у світлі багатьох актуальних аспектів духовного, релігійного, загалом культурного життя українського люду, переконливо приходимо до висновку, що сучасний формат такої скульптури, її художня та іконографічна мови, усілякі інші характеристики вповні заслуговують на системне наукове дослідження. До того ж зауважимо, що й сам аспект пропагування цього різновиду мистецької творчості безумовно потребує як професійного мистецтвознавчого схвалення, підтримки, так і такої ж фахової критики.

Аналіз досліджень. Станом розвитку цього напрямку скульптурного мистецтва, проявів і затребуваності його у житті українського суспільства науковці почали цікавитися уже з тих часів, коли сформувалася сама галузь дослідження мистецтва. Від тоді кожне покоління дослідників привносило у цю сферу щось нове, непізнане, відроджувало давнє, призабуте, знімало завісу із табуованого, навмисне чи з будь-яких інших причин прихованого і т. ін. Передові позиції у цьому чималому списку посідають: І. Грабар, Д. Антонович, М. Макаренко, М. Голубець, П. Жолтовський, О. Чарновський, В. Любченко, Б. Возницький, Д. Кравич [6], М. Моздир, В. Малина, В. Жишківич, Л. Хом'як, Р. Одрехівський.

Зверненням до розкриття нових трансформацій і реприз скульптури, визначення чинників моделювання її сучасного соціокультурного формату, спричинених здобуттям нашою державою незалежності, характеризуються праці М. Станкевича, М. Селівачова, О. Голубця, Л. Лисенко, Р. Яціва, В. Одрехівського. Різним тематичним спрямуванням у безпосередньому окресленні духовного чи суто релігійного контексту скульптурного мистецтва незалежної України повніться наукові доробки М. Протас, Л. Турчак, А. Гончаренко, Н. Журмій, О. Осадчої та багатьох інших відомих і молодих науковців. Та попри все, жодна праця згаданих вчених, дослідників, інших персоналій наукового світу, які залишилися поза наведеним списком, не розкриває системно й комплексно тих питань, які б у своєму інтегративному контексті могли представити загалу усю видову систему ландшафтних культових об'єктів України християнського періоду, окреслити взаємозв'язок між їх засадничими концептами, шляхами розвитку та сформованими на теперішній час функціональною структурою, еквівалентами духовності, сакральності, затребуваності, тенденціями і формами популяризації.

Мета статті – розкрити місце і роль статуарної скульптури в системі ландшафтних культових об'єктів українців-християн, окреслити її сучасний видовий формат та його інтегрованість із засадничими концептами означених об'єктів як таких.

Виклад основного матеріалу. Пізнання людиною суті природи, її реального пізнаного, посилюючого для усвідомлення, відтак намагання зрозуміти, пояснити те, що виступає поза межами людських можливостей, так чи так впливає на життя, приносить благодать або ж оточує негараздами і проблемами, завжди супроводжувалися ще й бажанням «безпечно» наблизитися до усього цього і навіть «приборкати», зробити «підвласним» своїм потребам. Посередництвом усіляких життєвих обставин, нагод, безпосередніх вікових процесів розвитку людство виробило для себе різні формули вивчення природного і надприродного, осягнення їхніх істинних сутей, і навіть пристосування до життя з тим, що все ще не піддається розумному поясненню, що знаходиться далеко поза межами раціонального, логічного, об'єктивного.

Шукаючи віками відповіді на такі питання, розв'язки суцільних у цьому плані задач, людина прийшла до висновку, що її буття у земному вимірі не може існувати просто

так, без можливості «контактувати» з непояснимим, надприродним, «спілкуватися» з ним, звертатися до нього за допомогою, опікою, заступництвом.

Усвідомивши свою плоть як матеріальну річ, як єство, яке наділене від природи певними матеріальними, фізичними характеристиками, наші давні пращури захотіли ще й «отілеснити» те непоясниме, втаємничене, зверх природне, «приладнати» його до зрозумілих їм вимірів. Адже вже навіть для тодішньої людської свідомості було добре зрозуміло, що те, котре зриш оком, бачиш його суть, знаєш, де воно знаходяться, легше усвідомлювати, сприймати, контролювати. Так у матеріальному світі людини «з'явилися», образно кажучи, «особливі» речі, об'єкти, місцини, які через призму свого абстрактного змісту виступали прототипами непояснимих надприродних феноменів, властивих їм сил, можливостей і т. ін. Для українців-язичників «моделі» такого сприйняття світу матеріалізувалися у різних «предметно-речових формах», які мали місце у реальному земному існуванні людини. Так на українських землях епохи язичництва з'явилися усілякі «священні» речі, камені, скульптурні стовпи на кшталт Збручанського «Світовида», які ставилися при дорогах, на роздоріжжях, у святилищах, кумирнях [14, 21].

Постаючи в камені і дереві, «природно» і рукотворно, ці поганські «божества» набували глибокого сакралізованого змісту. Як «знаки-титули» особливого локального проявлення сакральності природи, її священного статусу, без якого усе існує навколо язичник навіть не намагався усвідомити [2, 18–24], такі об'єкти відігравали роль «духовних центрів», місць «єднання» з духами, потойбічним, зверхприродним. З ними провадилися усілякі поганські обряди і ритуали [13, 151]. Їх возвеличували, проте й остерегалися, боялися, адже в язичницькому світі усе сакральне, священне неодмінно асоціювалося з «карою», «мерзенням», «страхотливим», тому наводило на людину жах, тремтіння, боязнь бути не просто покараним, а й страченим [5, 35].

З приходом на українські землі християнства свідомість наших предків наповнилася зовсім іншими догмами світосприйняття. Релігійною доктриною тепер поставало єдинобожжя. Його монотейстичні засади почали пропагувати поміж тодішнього люду віровчення про існування єдиного Бога, Творця всього сущого, видимого і невидимого. В результаті сенсом життя українців стала віра в Ісуса Христа як втілення і прояв Бога заради спасіння людства, усього сущого на землі, а основним знаком сповідування цієї віри став «хрест».

Однак, сам процес прийняття і утвердження християнства на українських землях протікав не так швидко, активно і всеохоплююче, як цього прагнули Княгиня Ольга, Великий Володимир і їх сподвижники. Перші поступки нової віри здійснювалися переважно з позиції «приватної віри» [1, 152], притому на пласті потужної, сформованої багатьма тисячоліттями політеїстичної культури з характерними для неї синкретизмом духовної і предметної реальностей, синтезом надсвідомості та втілень [9, 36]. Тому вона не відразу поборолася язичництвом [8, 9], а в деяких окремих «моментах» навіть інтегрувала в себе його «стійкі» релігійні та культурні «залишки» [11, 8].

Разом з тим, християнство ствердно ширилося по усій території Київської держави, проникало у її найвіддаленіші місцини. На знак охристиянення просторів, люду, що їх населяв, зводилися християнські храми: собори, церкви, каплиці. Святині нової релігії поставали на «видних», «особливих», «світлих» місцях, проте для демонстрації невідворотності процесів християнізації їх будували й на тих «пляцах», які були «священими» й «шанованими» для язичників, де облаштовувалися капища, жертovníки, де «стовпилися» ідоли, боввани, усілякі інші поганські божки. Взяти хоча б для прикладу

зведення каплиці на пагорбі Теремного палацу (983 р.), де колись своїми задерев'янілими образами споглядали на довкілля скульптурні постаті Дажбога, Мокоші, Перуна, Сімаргла, Стрибога, Хороса [7, 278].

Процес християнізації земель України-Руси не зводився до зведення нових культових об'єктів. У порівнянні з великими храмами – соборами, церквами, – каплиці були «зручнішими» у контексті швидкого зведення християнських святинь, оскільки у всіх своїх характеристиках вирізнялися відносною простотою та економічністю [10, 37]. Та, вочевидь, ще більш «зручнішими» й «практичнішими» у такому плані поставали наземні хрести. Власне першим наземним священним знаком, який (за версією Церкви) «ознаменував» українські (київські) простори «покровом християнського Бога», був саме хрест. Воздвиження його здійснив Андрій Первозваний – перший учень Ісуса Христа. Цей «акт» відбувся під час відвідин апостолом київських пагорбів, які, за легендою давньоруських літописців (зокрема авторів «Радзивілівського літопису»), були частиною програми його християнської місіонерської діяльності на теренах Скіфії (Пн.-Сх. Причорномор'я) [3, 84–85].

Отож собори, церкви, каплиці та матеріально втілені хрестографи ландшафтного «формату» стали титулами охристиянених українських земель. Наземної скульптури у цьому переліку початково не було, оскільки статуарна пластика та взагалі мистецтво об'ємної скульптури табувалися Східною Церквою і будь-які їх прояви у релігійному середовищі зазнавали гоніння та нищівного осуду. Заперечення такої скульптури набуло чинності з моменту його ухвалення на Константинопольському Вселенському соборі у 691–692 рр. [4, 224].

Наземна культова скульптура з її духовними і матеріальними іпостасями, які популяризуємо сьогодні та які, власне, є предметом нашого дисертаційного дослідження, почала з'являтися на вітчизняних теренах із запозиченнями українським релігійним середовищем мистецьких віянь та загалом культурних тенденцій Заходу.

Перші паростки об'ємної пластики у релігійному середовищі українців-християн з'явилися у другій половині XIV ст. До середини XVI ст. ця тенденція вже набула досить значного розмаху, який охарактеризувався більш-менш досконалим оволодінням скульптурними прийомами трактування об'ємів. У XVI–XVII ст. скульптурні мотиви стали виразним явищем в облаштуванні культових споруд: спочатку в декоративній оздобі іконостасів, вівтарів, меблевого інвентаря католицьких храмів, а згодом і у вигляді окремих статуй святих [12, 14].

Аналізуючи розвиток української статуарної пластики, нескладно зробити висновок, що процес становлення цього мистецького напрямку, який безпосередньо застосовувався до культових потреб на хрещених землях, рухався із Заходу на Схід. Так, зокрема, статуї Скорботного Христа набули поширення спочатку на польських і литовських землях, потім на західних територіях України, поширившись згодом і на інші українські терени. На корінних польських землях статуарні зображення Скорботного Спасителя виконувалися вже у XVI ст. і розміщувалися не тільки у костелах, а й у придорожніх каплицях [15, 184]. На вітчизняних землях цей мотив набув особливої популярності саме у XVI–XVII ст. Найбільш раннім твором на цю тему прийнято вважати сидячу фігуру Скорботного Христа, яка вінчає каплицю Боїмів у Львові (збудована у 1609(06)–1615 рр.) [6, 97]. Окрім того, на теренах Сихівського району того ж міста Лева є дуже давнє закинута чумне кладовище і на ньому (в його межах) стоїть колона з фігурою Спасителя у тому ж іконографічному образі. У датуванні, розміщеному на шийці капітелі колони, чітко прочитуються лише три перші літери – «160(?)».

Це, на нашу думку, дає підстави говорити про наявність іконографічного скульптурного «ровесника» статуарного вінчання родинної усипальниці львівських патрициїв Боїмів, а заодно й констатувати, що означеним фактом реально підтверджується існування ландшафтної культової скульптури у Галицькому краю вже на початку XVII ст. Сихівський артефакт у рамках досліджуваних нами скульптур є поки що найстарший за віком серед усіх нам відомих на цей момент.

Кожен наступний історичний період розвитку українських територій привнесив у становлення вітчизняної сакральної статуарної пластики свої безпосередні корективи. По-різному впливали і різні політичні режими з властивими їм уподобаннями та настроями, і соціально-економічні підйоми та спади. Так чи інакше, в усьому такому було чимало сприятливого для її розвитку. Та разом з тим, усе, що «вбачало» у релігії, відповідних їй традиціях і звичаях перепону «істинного життя» української нації, спричиняло до непоправних втрат у цьому різновиді творчості наших співвітчизників. У плані останнього особливого утиску така скульптура зазнала у період правління атеїстичного радянського режиму. Тодішнє табу на її існування та доречність загалом вершилося аж до розпаду союзу.

З настанням 1990-х рр., з активізацією процесу відновлення історичної пам'яті нації, актуалізацією свободи і незалежності, возведення на-гора самосвідомості людини, її волевиявленнь, бажання вільно сповідувати релігійні уподобання ландшафтна культова скульптура стала на шлях відродження. При тому цей «ренесансний» етап у її загальному розвитку виразився справжнім сплеском як звернення до характерних у цій царині традицій, так і пошуків нових ідей. До її середовища почали вливатися нові пластично-візуальні коди, їх безпосереднє втілення отримало застосування нових матеріалів і технологій.

З кожним роком популярність ландшафтної культової скульптури зростає буквально у математичній прогресії. Якщо, для прикладу, взяти вже згадану Галичину, то в цьому регіоні не знайдеться жодного населеного пункту, жодної «визначної» (особливо шанованої, пам'ятної) місцини, де б не височіла фігура Божої Матері, Спасителя, Миколи Чудотворця, Іоанна Хрестителя або іншого християнського святого у тій чи тій іконографічній іпостасі.

Серед вивчених нами артефактів найчастіше трапляються такі, що мають вигляд скульптурної (кам'яної, бетонної) статуї святого, встановленої на вершині «основи-підставки» (стовпа, колони, звичайної кам'яної брили, стилобату, п'єдесталу, постаменту тощо). В іншому, також доволі поширеному варіанті статуя святого поєднана з архітектурною конструкцією у вигляді куполоподібного даху, що спирається на чотири, рідше дві, три, п'ять, шість опор-стовпів (колон). Таке архітектурне «оточення» зазвичай виражає «ківорій» («каплицю-ківорій»), символічний сенс якого є отожднення Небес, Божого покрову. Форми самого покриття, тобто баньки (купола) імітують бані або шатрові покриття храмів. Не виключенням є поєднання статуї святого і каплиці «будинкового типу» з відсутньою передньою (фасадною) стіною [10, 81–82]. Ще в іншій варіації досліджувані об'єкти представлені як скульптура і навколо неї певна архітектурно-пластична композиція в образі «стели», «стіни», «умовної фонові площини» і т. ін. Проведені обстеження свідчать, що такі рішення часто трапляються в меморіальних спорудах типу «пам'ятники». Окремою групою, яка сьогодні щораз більше набуває популярності, постають скульптурні композиції стацій комплексів «Хресна Дорога».

На основі окреслених видових характеристик досліджуваних об'єктів, фактичного датування їх безпосереднього встановлення, відтак порівнянь засад їх функціонування

із такими ж функціями так званих придорожніх каплиць та придорожніх (ландшафтних) хрестів можемо також констатувати, що упродовж останніх півтора десятка років виразно проглядається значне домінування ландшафтної сакральної скульптури над означеними каплицями і хрестами як, власне, архітектурними спорудами аналогічного духовного контексту.

Висновки. Образ, втілений у скульптурі, завжди сприймається як заново відтворена річ (предмет, об'єкт і навіть явище), яка власним «ликом» наче продовжує життя своєму прототипу, переносить його і інший світ, час і навіть вимір. Володіючи властивостями, здатними матеріалізувати й унаочнено, на художній манер презентувати отілеснені образи святих, скульптура стала затребуваною соціумом для демонстрації ним свого світогляду, своєї віри і відданості Всевишньому, основ і принципів звеличення Його, розумінні Його сили і всемогутності.

До переліку наземних культових об'єктів християнської України ландшафтна скульптура увійшла найпізніше. Позбувшись в українському релігійному середовищі ярлика «табу» й поставши у прийнятних Церквою образах, мистецтво статуарної пластики взяло курс на розвиток. Особливо прогресивним він став саме для статуарних втілень образів святих, що встановлювалися поземно, у різних «визначних» та «шанованих» місцинах. Сьогодні ландшафтна культова скульптура стала настільки популярною серед українського люду, що не буде помилкою зазначити про її домінування над не менш шанованими й облюбованими ним придорожніми каплицями й хрестами.

Такі скульптурні твори по праву можна називати «іконами просторів», «ландшафтними іконами», оскільки сутністю своєю вони ідентичні писаним іконам, посередністю яких людина подумки і зримо відчуває присутність Бога, Його святий покров, опіку обраних ним «патронів-покровителів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубинский Е. История русской церкви : в 4 т. / Е. Голубинский. – М. : [б. и.], 1904. – Т. 1 : Период первый Киевский или домонгольский [Вторая половина тома]. – С. 150–161.
2. Грэбер Л. Дикая природа как священное пространство / Л. Грэбер. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 56 с.
3. Енциклопедія історії України : В 5 т. / [ред. кол. В. А. Смолій (голова) та ін.] ; НАН України, Інститут історії України. – К. : Наукова думка. – Т. 1 : А–В. – 2003. – 688 с. : іл.
4. Історія українського мистецтва : В 6 т. // [голова ред. кол. М. П. Бажан, відп. ред. Ю. С. Асєєв]. – Т. 1 : Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі. – К. : АН Української РСР ; Гол. ред. УРЕ, 1966. – 455 с. : іл.
5. Каюа Р. Людина та сакральне / Р. Каюа // [пер. з фр. : А. В. Усик ; за виданням : Roger Caillois. L'homme et le sacré] – К. : Ваклер, 2003. – 256 с.
6. Кривавич Д. П. Мотив скорботної постаті в мистецтві українського середньовіччя / Д. П. Кривавич // Альманах '94. Львівська академія мистецтв. – Львів, 1995. – С. 97–99.
7. Лекції з історії світової та вітчизняної культури / [за заг. ред. А. В. Яртіся, С. М. Шендрика, С. О. Черепанової]. – Львів : Світ, 1994. – 496 с.
8. Огієнко І. І. Дохристиянські вірування українського народу : Історично-релігійна монографія / І. І. Огієнко ; Ін-т дослідів Волині. – Вінніпег, 1965. – 424 с.
9. Орлова Т. Етнічні архетипи в українській сакральній архітектурі / Т. Орлова, Л. Скорик // Українське сакральне мистецтво : традиції, сучасність, перспективи : Матеріали міжн. наук. конф. (Львів, 4–5 травня 1993 р.) / Львівська академія мистецтв [та ін.]. – Львів ; Монастир Монахів Студитського Уставу ; Видав. відділ «Свічадо», 1994. – С. 35–45.
10. Сидор М. Б. Галицька придорожня каплиця другої половини 19 – 20 століть : культурологічний аспект : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Михайло Богданович Сидор. – Дрогобич, 2011. – 193 с.

11. Українці : народні вірування, повір'я, демонологія / [упоряд. А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боржак] – К. : Либідь, 1991. – 640 с.
12. Чарновський О. О. Українська народна скульптура / О. О. Чарновський. – Львів : Вища школа, 1976. – 143 с. з іл.
13. Черепанова С. О. Українська культура : історія і сучасність / С. О. Черепанова, В. Г. Скотний, І. В. Бичко // [за ред. С. О. Черепанової]. – Львів : Світ, 1994. – 456 с., іл.
14. Щербаківський Д. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці / Д. Щербаківський // Українське мистецтво. – Київ – Прага : Укр. гром. вид. фонд, 1926. – 62 с. : іл.
15. Kunczyńska-Iracka A. Sztuka ludowa w Polsce / Anna Kunczyńska-Iracka, Ewa Fryś-Pietraszka, Marian Pokropek. – Warszawa : Arkady, 1988. – 338 s.

REFERENCES

1. Golubinskiy Ye. Istoriya russkoy tserkvi : v 4 t. / Ye. Golubinskiy. – M. : [b. i.], 1904. – T. 1: Period pervyy Kiyevskiy ili domongolskiy [Vtoraya polovina toma]. – S. 150–161.
2. Greber L. Dikaya priroda kak svyashchennoe prostranstvo / L. Greber. – K. : Kiyevskiy ekologo-kulturnyy tsentr, 1999. – 56 s.
3. Entsiklopediia istorii Ukrainy : V 5 t. / [red.kol. V. A. Smolii (holova) ta in.] ; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. – K. : Naukova dumka. – T. 1 : A–V. – 2003. – 688 s. : il.
4. Istoriiia ukrainskoho mystetstva : V 6 t. // [holova red. kol. M. P. Bazhan, vidp. red. Yu. S. Asieiev]. – T. 1 : Mystetstvo naidavnishykh chasiv ta epokhy Kyivskoi Rusi. – K. : AN Ukrainkoi RSR ; Hol. red. URE, 1966. – 455 s. : il.
5. Kaiua R. Liudyna ta sakralne / R. Kaiua // [per. z fr. : A. V. Usyk ; za vydanniam : Roger Caillois. L'homme et le sacré] – K. : Vakler, 2003. – 256 s.
6. Krvavych D. P. Motiv skorbotnoi postati v mystetstvi ukrainskoho serednovichchia / D. P. Krvavych // Almanakh 94. Lvivska akademiia mystetstv. – Lviv, 1995. – S. 97–99.
7. Lektsii z istorii svitovoi ta vitchyznianoï kultury / [za zah. red. A. V. Yartysia, S. M. Shendryka, S. O. Cherepanovoi]. – Lviv : Svit, 1994. – 496 s.
8. Ohiienko I. I. Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu : Istorychno-relihiina monohrafiia / I. I. Ohiienko ; In-t doslidiv Volyni. – Vinnipeg, 1965. – 424 s.
9. Orlova T. Etnichni arkhetypy v ukrainskii sakralnii arkhitekturi / T. Orlova, L. Skoryk // Ukrainske sakralne mystetstvo : tradytsii, suchasnist, perspektyvy : Materialy mizhn. nauk. konf. (Lviv, 4–5 travnia 1993 r.) / Lvivska akademiia mystetstv [ta in.]. – Lviv ; Monastyr Monakhiv Studytskoho Ustavu ; Vydav. viddil «Svichado», 1994. – S. 35–45.
10. Sydor M. B. Halytska prydorozhnia kaplytsia druhoi polovyny 19 – 20 stolit : kulturolohichnyi aspekt : dys. ... kand. mystetstvoznavstva : 26.00.01 / Mykhailo Bohdanovych Sydor. – Drohobych, 2011. – 193 s.
11. Ukrainci : narodni viruvannia, poviria, demonolohiia / [uporiad. A. P. Ponomarova, T. V. Kosminoi, O. O. Boriak] – K. : Lybid, 1991. – 640 s.
12. Charnovskiy O. O. Ukrainska narodna skulptura / O. O. Charnovskiy. – Lviv : Vyscha shkola, 1976. – 143 s. z il.
13. Cherepanova S. O. Ukrainska kultura : istoriia i suchasnist / S. O. Cherepanova, V. H. Skotnyi, I. V. Bychko // [za red. S. O. Cherepanovoi]. – Lviv : Svit, 1994. – 456 s., il.
14. Shcherbakivskiy D. Bukovynski i halytski derevliani tserkvy, nadhrobni i prydorozhni khresty, fihury i kaplytsi / D. Shcherbakivskiy // Ukrainske mystetstvo. – Kyiv – Praha : Ukr. Hrom. Vyd. Fond, 1926. – 62 s. : il.
15. Kunczyńska-Iracka A. Sztuka ludowa w Polsce / Anna Kunczyńska-Iracka, Ewa Fryś-Pietraszka, Marian Pokropek. – Warszawa : Arkady, 1988. – 338 s.

Статтю подано до редакції 29.09.2017 р.